

KNJIGA

feljton

Grad bogova

ČIJA JE RELIGIJSKA SLOBODA
SMETALA ISLAMISTIMA

FOTO: WIKIPEDIA / JERZY STRZELECKI

Nacional donosi ulomak iz knjige '**Palmira**' koju je francuski arheolog i povjesničar **Paul Veyne** posvetio svojem sirijskom kolegi Halidu al-Asadu, glavnom kustosu lokaliteta Palmira od 1963. do 2003., kojeg su islamisti prošle godine mučili i potom krvoločno smaknuli zato što se 'zanimao za idole'

Sirija je, kao i Egipat, bila zemlja religijskog zanosa čije je prenaplašeno izražavanje fasciniralo ili sablažnjavalo ostatak Carstva. No, nešto što je nama iznenađujuće jest da poganska vjerovanja u vezi sa zagrobnim životom nisu u strogom smislu pripadala religiji; kult bogova i kult mrtvih bile su dvije zasebne stvari.

Moguće je da su sirijska pretjerivanja postojala i u Palmiri: proganjajuća repetitivna glazba, svećenici koji su si rezali ruke ili su se kastrirali, transvestiti, posvećene kurtizane... Ali naša dokumentacija o Palmiri, iako je vrlo obimna, ne govori ništa o tome. Pobljiže nas upoznaje s bogatim panteonom u kojem je dosta ostataka prastare mitologije, vrlo „modernih“ eoloških spekulacija, ravnopravnosti između sirijskih bogova i bogova dominantne grčke religije.

U poganskim religijama, najrazličitiji su bogovi supostojali u miru. Iz palmirskog su vremena do nas došla imena šezdesetak božanstava: plemenski bogovi, lokalni bog (to je bio Baal) koji je vladao gradom, strani bogovi poput Izide... Oni nisu bili suparnici. Najštovaniji su bili Baal i Baalšamin, „Gospodar neba“, bog oluje i kiše, drag ratarima i stočarima u cijeloj Siriji; jedan ex voto, zavjetni dar, izložen u muzeju u Lyonu, prikazuje dva boga jednog uz drugoga, a podrazumijeva se i da se u Palmiri uzdizao krasan hram Baalšaminu, s četiri stupa na pročelju.

Zašto je u kolovozu 2015. eksplozivom raznesen i uništen Baalšaminov hram? Jer je bio svetište u kojem su pogani prije islama obožavali lažne idole? Ne zato, nego stoga što taj spomenik štiju današnji zapadnjaci u čiju kulturu je ugrađena učena ljubav prema „povijesnim spomenicima“ i neutaživa znatiželja prema vjerovanjima s drugih prostora i iz negdašnjih vremena. K tome islamisti žele pokazati da muslimani imaju drukčiju kulturu od naše, svoju vlastitu. Dignuli su u zrak taj hram u Palmiri i opustošili više arheoloških nalazišta Bliskog istoka da bi nam pokazali da su drukčiji od nas i da ne poštuju ono što zapadna kultura štuje.

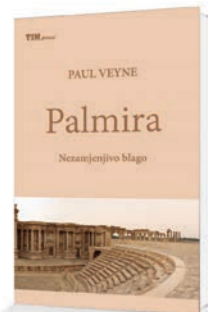
To nije zavist, ljubomora na superiornost stranaca (kao što je u Francuskoj bila anglofobija, a potom i amerikanofobija), nego želja da sebi i drugima dokažu da nisu poput nas, da su samo svoji. Čemu bi im, naposljetku, politički i taktički služila ta razaranja, da ne spominjemo sve te atentate i masakre? Kako bi prekinuli kontakte s nama, pokazali da su drukčiji. Osjećaju da je njihov identitet neshvaćen (a misle da samo oni imaju pravu religiju, prave običaje) i da su postupno ostali izolirani u velikom svijetu. Zato što se kultura i običaji Zapada šire posvuda, golema „komunistička“ Kina neprestano se pozapadnjuje. Posvuda u

Moguće je da su sirijska pretjerivanja postojala i u Palmiri: proganjajuća repetitivna glazba, svećenici koji su si rezali ruke ili su se kastrirali, transvestiti, posvećene kurtizane...

FOTO: WIKIPEDIA

FRANCUSKI ARHEOLOG i povjesničar Paul Veyne, profesor emeritus na College de France, u svojoj knjizi čije je hrvatsko izdanje priredio TIM press, objašnjava zašto je grčko-rimsko arheološko nalazište u Palmiri postalo žrtva terorističkog barbarstva, a glavni arheolog tog spomenika svjetske baštine Halid al-Asad (gore) mučen i dekapitiran 18. kolovoza 2015.

svijetu djevojke studiraju, žene rukovode. Da neko zlo zadesi neku od predivnih džamija u Damasku, Istanbulu ili Edirneu, u našim bi očima to bio gubitak za čitavo čovječanstvo.

Vratimo se našim antičkim bogovima. U Palmiri su hramovi bili brojni jer je svako pleme sa sobom donijelo svoje božanstvo i svaki je vjernik ondje mogao štovati boga kojeg je odabrao; tako jedan palmirski Arapin podiže oltar jednom od svojih bogova „koji ne pije vino“ (zacijselo ga ni njegov štovatelj nije pio). Arapsko božanstvo rata, Mat, ondje je imalo svoj hram, u kojem se nije prolila krv nijedne žrtve. Beni Mattabôl bili su arapsko pleme podrijetlom iz tog predjela, koji su k tome štovali i Baala, kao što upućuje njihovo ime. Baal ili Bol, „Gospodar“, bog velikog svetišta, nije pripadao nijednom plemenu i nadilazio je plemenske podjele. Uzet ćemo ga kao primjer onoga što je bila onodobna religija; vidjet ćemo kako su u Palmiri „znanstvene“ i astrološke spekulacije modernizirale mitsku sliku čiji su tragovi sačuvani čak i u Bibliji. U drevnoj Siriji, a potom u Babilonu, Gospodar Baal bio je junak velikog mita o srazu boga i Mora. Dvadeset stoljeća kasnije, u Palmiri, bareljef iz Baalova hrama još ga prikazuje u trenutku borbe s čudovištem koje umjesto nogu ima zmije. To je ilustracija stare mezopotamske pjesme čiji je tekst pronađen na glinenim pločicama i koji govori o stvaranju svijeta.

U PALMIRI su hramovi bili brojni jer je svako pleme sa sobom donijelo svoje božanstvo i svaki je vjernik ondje mogao štovati boga kojeg je odabrao

FOTO: WIKIPEDIA / YVONNEFEMI

Sve započinje isto kao i u Knjizi Postanka, koja je time inspirirana: u početku sve bijaše vodeni kaos, sve je bilo bezoblično i prekriveno Morem, Tiamat, majkom svih stvari, pa čak i bogova. Jedan od njih, Marduk, naš Baal, uspio je pobijediti Tiamat i zato su se vode povukle; uzalud je na njega huškala zmajeve-oluje i zmije „oštrih zuba, nemilosrdnih čeljusti“. Nakon pobjede, Marduk, koji je postao kralj bogova, stvorio je ljude da bi mu bili sluge. Na Bliskom istoku bog često započinje time da natjera morski kaos na povlačenje. U židovskoj Bibliji, Jahve je, unatoč nedvojbenoj originalnosti, u poeziji zadržao pokoji trag boga koji je porazio čudovišta; „Ti svojom silom rasječe more, smrska glave nakazama u vodi. Ti si Levijatanu glave zdrobio“, kaže Psalm 74.

U Palmiri, početkom naše ere, u istom tom hramu u kojem je prikazana mitska borba boga i čudovišta, aggiornamento je dodijelio Baalu posve novi, uzvišeniji identitet svemoćnog boga, gospodara astronomskog neba, istovjetnoga grčkom Zeusu, kralju bogova čiji je simbol planet Jupiter; na stropu hrama, poprsje Baala, odnosno njegovog planeta, okruženo je zodijskim krugom poprsja šest ostalih planeta. Kao što je pokazao Henri Seyrig, taj aggiornamento je rezultat pobožnosti učenih ljudi više nego astrološke tradicije Babilona. Baalov planetarni aspekt nipošto nije „primitivna“ adoracija prirodnih sila, nego izraz modernosti. Baal nije solarni, nego kozmički bog. To je učena, astronomska spekulacija; to je helenizam. Baal nije bio jedini čiji se kult njegovao u njegovu hramu; bila su mu pridružena i podređena još dva boga koji su poznati samo u Palmiri i možda su samo različiti vidovi ovog velikog boga. To su Jarhibol, čije ime znači „Bolov mjesec“, i Aglibol, koji je bio „Bolovo tele“ (prikazi božanstava u obliku teleta bili su česti na Istoku, odakle dolazi

Zlatno tele o kojemu govori Biblija). Tri su božanstva tvorila trijadu; na prikazima dva sekundarna boga okružuju Baala, jedan s desna, drugi s lijeva. Aglibol na glavi ima mjesec disk, a Jarhibol, unatoč imenu, nosi Sunčev disk. To ne znači da je jedan bog Sunca, a drugi Mjeseca: ovdje igraju sporedne uloge, služe kao nosači dvostrukog astralnog simbola koji je značio „zauvijek!“.

Posvuda u Carstvu, Mjesec i Sunce, ili alegorije zore i sumraka okruživala su bića kojima je obećana vječnost. Čini se da su u Palmiri postojali obrazovani mislioci koji su se brinuli da bogovima daju tumačenja prihvatljiva osobama poput njih; antropomorfnost više nije bila dovoljna. Ako se čini čudnim da je svećenstvo iz neke oaze moglo biti u toku s novim idejama, sjetimo se Apolonija iz Tijane. U ono je doba taj mudrac, kojega su štovali kao „božanskog čovjeka“, proputovao Aziju i Grčku, došavši do Sirije. U prolazu je propovijedao, činio čuda i posjećivao svetišta da bi proučio i kritizirao njihove rituale, potičući tako svećenstvo da ih promijeni. Ne tvrdim da je kroz Palmiru prošao neki drugi Apolonije, nego da ideje jednostavno cirkuliraju.

Druga anegdota podsjetit će na glavni teološki problem toga doba. Neki Sirijac koji je boravio u Vaisonu, gdje je zasigurno sklopio dobre poslove, zahvaljuje Baalu čijem se proroku obratio pri odlasku. Bog je savjetovao svoje vjernike preko proroka i snova i sprečavao Fortunu da ih učini taštima. To je bio veliki prijedor doba u kojemu su mnogi bili skloni apstraktno razmišljati i u apstrakcijama vidjeti toliko božanskih bića: upravlja li svijetom slijepa Sudbina, nepredvidiva Fortuna ili bogovi providnosti? U onim vremenima biti nevjernik, snažan duh,

Islamisti su dignuli u zrak hram u Palmiri i opustošili više arheoloških nalazišta Bliskog istoka da bi nam pokazali da su drukčiji od nas i da ne poštuju ono što zapadna kultura štuje

v|b|z & TISAK media književna nagrada

Roman koji afirmira ono nešto autentično ljudsko u nama. Hrabar i potresan tekst koji je tako napisan da čitajući ga, postajemo bolji ljudi.

U vrlo vješto i precizno vođenoj priči o hendikepiranom dječaku Emilu koji se na svakom koraku, osobito u školi, susreće s nerazumijevanjem i nedostatkom empatije, zbiva se i jedan kratkotrajni ljubavni zanos, dramatični lomovi među likovima, neobični susreti s dilerom, filozofska razmišljanja starog slijepog profesora i Emilovo natjecanje s njim u slušanju šumova...

59 kn

Uživat ćete u ovom urnebesnom, britkom i pametno napisanom romanu.

Ivanišević je svoje junake, kvartet pisaca, različitih nacija i poetskih preokupacija, smjestio u rezidenciju za pisce u 'rumunjskoj nigdini', gdje bi svatko trebao raditi na svojoj knjizi. I pisci su samo ljudi, što nam Ivanišević uspješno dokazuje u romanu u kojem četiri vrlo raznolika glasa, u formi dnevnika, bilježe svoju rezidencijalnu svakodnevicu. A ona je prepuna dramatične, ljubavnih trokuta, seksa, razbijenih glava, izgubljenih kćeri, alkohola i smicalica, zapleta i obrata dostojnih najpametijih romana, ali i 'tihih' zapisa o samom procesu pisanja.

59 kn

Ekskluzivno u prodaji na kioscima Tiska, u V.B.Z. i Tisak media knjižarama i na www.vbzh.hr

Organizatori i glavni sponzor:

Izdavačka kuća V.B.Z. zahvaljuje na neprocjenjivoj podršci:

Astralna religija odgovarala je intelektualnom dostojanstvu vrhovne moći svojom tjelesnom očitosti koja je bila nadmoćna svakoj objavi (prema tome i kršćanskom praznovjerju)

nije značilo biti ateist, nego držati da se ništa ne može očekivati od bogova i ne brinuti se o njima.

Zato je za jedno božanstvo trijumf bio nadjačati te ostale sile; bio je to slučaj sa Izidom, egipatskom Gospom, koja je postala popularna u čitavom Carstvu. Litanije u njezinu čast hvale je da je „pobijedila Sudbinu i natjerala je na poslušnost“. A nakon što je Zenobija pala u Aurelijanove ruke, u Rimu se puno govorilo o nepobjedivom vrhovnom bogu i rimsko je javno mnijenje optuživalo Baala iz Palmire da je za to odgovoran. Taj neobičan nastavak palmirske priče pokazuje kakav je bio politeizam u vrijeme širenja kršćanstva. Već su odavna visoka civilizacija i moralni autoritet Carstva i njegova vladara zahtijevali da Država javno odaje počast bogu neupitne nadmoći, koji bi odgovarao najvišim zahtjevima moderna duha. Nije riječ o tome da je u to doba (a možda ni u jedno drugo) postojalo prirodno nagnuće monoteizmu: vjerovanje da je jedinstvo Carstva nužno prizivalo monoteizam stara je sociološka praznovjerica. Prilike su bile takve da se pojavio ne jedini, nego još jedan bog, bog za svakoga, kojega su svi podanici Carstva mogli štovati uz svoje nacionalne ili osobne bogove. Sunce je moglo biti taj bog za sve: nedvojbeno i blagotvorno nebesko tijelo, toliko vidljivo da je zasljepljujuće, bilo je vladar neba. Nije imalo mitološku biografiju ni bilo antropomorfnu, čak nije imalo ni vlastito ime poput ljudi; bilo je to što je bilo, Sunce, bog istovremeno materijalan i metafizički. Bilo bi pomalo ograničeno u tom novom bogu vidjeti samo „ideologiju“, tek nebeski otisak ličnosti cara, politički propagandni potez. Astralna religija odgovarala je intelektualnom dostojanstvu vrhovne moći svojom tjelesnom očitosti koja je bila nadmoćna svakoj objavi (prema tome i kršćanskom praznovjerju).

U Rimu je Sunce već imalo svoje štovatelje i privatne kultove. Učeni car Galijen napravio je korak u tom smjeru i pronašao prikladan pridjev koji je bio dvoznačan; dao je kovati novac sa slikom božanske personifikacije, Sol invictus, „Nepobjedivog Sunca“. Aurelijan je otišao korak dalje 25. prosinca 274. kada je svečano proslavio dvostruku pobjedu, nad Palmirom i Galima. Na taj dan zimskog solsticija po julijanskom kalendaru i na rođendan Sunca, utemeljio je državni kult Nepobjedivog Sunca (što je značilo da je taj kult uvela država, a ne da se nameće kao državna religija). U Rimu je izgradio hram Sunca, od kojeg nije ništa ostalo.

Ali takve religije intelektualaca i političara ostavljale su ravnodušnim antičke mase. U Palmiri su pronađeni deseci natpisa ex voto na zavjetnim darovima. U toj gomili pobožnih natpisa nema ni traga onome što je zaokupljalo religiozne elite učenjaka. Fenomen religije ne bi zauzimao veliko mjesto u povijesti da mu je uloga bila odgovoriti na pitanja tjeskobe zbog smrti ili na metafizičke zagonetke. Kao i grčko-rimske mase, i mase u Siriji su od bogova očekivale zaštitu, dobru žetvu i mogućnost stjecanja materijalnih dobara. Voljele su zajedništvo obojeno pobožnošću i sezonske svečanosti koje su bile gorljivije ako su religiozne. Taj materijalizam, ako ćemo ga tako nazvati, nije isključivao prisnu vezanost uz dobrog gospodara, baš naprotiv.

„Volimo bogove kao oca i majku“, piše Aristotel, i to je općenito bila istina za poganstvo. Na Istoku se stalno ponavlja da se božanstvo voli. U Palmiri, još i više nego

drugdje, bogu se ponavlja da je dobar, milosrdan, milostiv. To nisu izljevi emocija: štovatelj time aludira na točno određenu priliku kojom je božanstvo, ispunivši mu želje, dokazalo da je suosjećajno. To je, dakle, koristoljubiva ljubav, što nije proturječno. To poganstvo bez idealizma prava je odlika gotovo svih religija; po tome Sirija nije ništa drukčija od ostatka Carstva. Ipak, postoji jedna razlika između sirijske pobožnosti i građanskog ponosa grčko-rimskog poganstva, kao što ih ima između dvije kršćanske vjeroispovijesti: nije isto tražiti materijalnu zaštitu od sirijskog i od grčko-rimskog boga. Palmirani sa svojim panteonom imaju patrijarhalnije, sentimentalnije i manje službene odnose nego Grci. Njihova vlastita imena upućuju na to da su robovi nekog boga, na primjer ime Abdel znači „sluga božji“. Grk ili Rimljanin dostojan tog imena nikada se ne bi nazvao robom, pa makar i nekog božanstva; riječ bi mu zapela u grlu. Vole patrijarhalnog boga, plemenskog vođu koji pak sa svoje strane voli ljude, dok je u Grčkoj prijateljstvo i božje favoriziranje blistava iznimka koja postoji samo u fikciji (Atena voli Odiseja u epu, a Artemida Hipolita u tragediji). Na Istoku je odnos pun ljubavi i do te mjere uzajaman da jedan Palmiranin govori o pobožnosti koju njegovi bogovi gaje prema njemu; pobožnošću se nazivalo poštovanje božanskih i ljudskih zakona prema bilo kojoj osobi. Palmirski bogovi poštovali su zakon koji gospodar nalaže štiti svoje vjerne pristaše. Aramejski, mezopotamski, arapski, pa čak i perzijski i egipatski bogovi... Sve je došlo u Palmiru koja je posuđivala sa svih strana; Palmirani nisu marili za podrijetlo bogova svojih predaka; potomak jedne stare lokalne obitelji među njih je ubrajao i Egipćanku Izidu. No postojala je iznimka: Palmira nije uvezla grčke ili rimske bogove. Grčki su bogovi ipak prisutni u Palmiri, ali nisu uvezeni, nego se javljaju u prijevodima; kad Palmirani pišu na grčkom, ime svojega boga Baala prevode kao „Zeus“. To dokazuje dvije stvari: da su se izvana gledali grčko-rimskim očima i željeli da ih ostatak Carstva razumije; i da, kao i ostatak nekršćanskog antičkog svijeta, prihvaćaju činjenicu da drugi ljudi imaju svoje bogove.

Palmirani su bili svjesni da su njihovi bogovi s aramejskim imenima nepoznati ostatku svijeta do kojeg im je bilo stalo. Natpisi ex voto su često na grčkom i događa se da doslovno prepisu aramejsko ime boga kojem odaju počast na grčkom alfabetu, umjesto da ga prevedu imenom odgovarajućega grčkog boga. Baalovo ime katkad je transkribirano alfabetom, a katkad prevedeno kao „Zeus“ jer se podrazumijevalo da je Baal iz Palmire nitko drugi nego bog koji je Grcima poznat pod imenom Zeus. U Palmiri su se i Baal i Baalšamin, bogovi neba, prevodili jednako, kao „Zeus“. Naprotiv, Allât, djevičanska božica ratnica, prevodila se na dva načina, kao djevičanska Artemida ili ratnica Atena. Dobila je lice, odjeću i oružje grčke Atene. Kad su novom Allâtinom svetištu htjeli podariti novi idol koji bi bio ljepši od onih koje su klesali lokalni obrtnici, naručen je iz ugledne radionice iz nekog velikog grada; zacijelo je umjetniku trebalo objasniti tko je Allât i pomislio je da takva božica može biti samo Atena. Palmira je tako dobila profinjenu kopiju kipa Atene s kopljem, kakvu je Fidija pola tisućljeća prije podigao na atenskoj akropoli, ili nekog sličnog djela. Da je neki Grk pri posjetu Palmiri obišao Allâtin hram, odmah bi mogao zaključiti: „Božanstvo ovoga hrama je Atena, jer ova božica ima njezin lik.“

BISTA PALMIRANKE Aqmat, kćeri Hagagu, potomka Zebida, iz razdoblja 2. stoljeća

FOTO: WIKIMEDIA / JAMES GORDON